

ילדות

עיון ומחקר בתרבות ילדים

גליון מספר 4

מערכת: ד"ר שרה מאיר, ד"ר שי רודין, ד"ר גליה שנברג

מועצה אקדמית: פרופ' תמר אלכסנדר, פרופ' מירי ברוך, פרופ' ביל פרידמן, פרופ' עוזי שביט, פרופ' עליזה שנהר

איור הכריכה: קסניה לוגובסקי, באדיבות מכללת תילתן, המכללה לעיצוב ולתקשורת חזותית

שבט, תשפ"א

ינואר, 2021

כל הזכויות שמורות למכללה האקדמית לחינוך גורדון

תוכן העניינים

			3	דבר המערכת
	תקצירי המאמרים באנגלית	??	4	רשימת המשתתפים בגיליון
	המאמרים באנגלית:		5	תקצירי המאמרים בעברית
Romeo and Juliet for Children				
Galia Shenberg		??	7	מבט לרחוב: הרחוב באיור הישראלי בספרי תמונה לילדים
				ערגה הלר
				'וכמה שמביטים בה יותר': איורי ילדות בספרות ילדים ישראלית
			25	שי רודין
				תכנית האמנות המוזה באה לגן בגני חובה בישראל: בחינת האפקטיביות של שילובה על פי דיווחי גננות
			46	שושי דורפברגר ומיכל איתן
				האחוה הנשית: בין קריאה פמיניסטית לקריאה קווירית ביצירתה של דינה דז'טלובסקי
			55	לילי גלזנר
				מלאכת התרגום והעיבוד של ליון קיפניס את שיר הילדים הרוסי 'לאדושקי לאדושקי' ליבני יונים שניים'
			72	ניצה דורי
			81	"אני מדברת אל הילדים בתמונות": ריאיון עם המאיירת ליאורה גרוסמן
				שי רודין

דבר המערכת

זהו הגיליון הרביעי של כתב העת **ילדות: עיון ומחקר בספרות ילדים**, ISSN: 2664-4134, כתב עת אקדמי דו-שפתי שפיט ששם לו למטרה לעודד את העמקת המחקר בספרות ילדים ונוער. כתב העת רואה אור אחת לשניים. בגיליון זה בחרנו להאיר זרקור מחקרי על נושא האיור בספרות הילדים הישראלית. מאמריהם של ד"ר ערגה הלר ושל ד"ר שי רודין דנים באיורים בספרי מקור לילדים ומדגימים את חשיבותם בבניית רובד ערכי-אידיאולוגי כמו גם את חשיבותם בהבנת האופן שבו תפיסות חברתיות מיתרגמות לשדרים לילדים. בנוסף לקריאות ספרותיות הם מחילים על היצירות קריאות היסטוריות וחברתיות ומדגימים את התפתחותן של האיור הישראלי בספרי ילדים, התפתחות שבאה לידי ביטוי בהיבט האידיאולוגי והאמנותי גם יחד. ד"ר שושי דורפברגר ומיכל איתן בוחנות את השפעתה של תכנית "המוזה באה לגן", תכנית הדרכה ארצית לקידום הוראת האמנות וצריכת תרבות בגני החובה בישראל, ומאתרות את השפעתה החשובה על העבודה האמנותית בגן ועל מידת היצירתיות הן של הגננות שהשתתפו בתכנית והן של ילדי הגן שמתחנכים על ידי גננות אלו.

לצד עיון ברובד האיורי והאמנותי, מופיעים גם מאמרים אודות יוצרי מפתח בספרות הילדים העברית והאנגלית. ד"ר לילי גלזנר מחילה קריאה פמיניסטית וקווירית על יצירותיה של דינה דז'טלובסקי ובכך מראה את חלוציותה בתקופה בה פעלה. ד"ר ניצה דורי מזהה מגמות אידיאולוגיות בעיבודו של לוין קיפניס את שיר הילדים הרוסי 'לאדושקי לאדושקי', או לאחר התרגום והעיבוד - 'בני יונים שניים'. במאמרה של ד"ר גליה שנברג אודות עיבודו של המחזה השייקספירי רומיאו ויוליה לילדים על ידי צ'ארלס ומרי לאמב, שנברג שואלת כיצד מעובד לילדים מחזה למבוגרים, אילו תמות ודמויות מושמטות בתהליך העיבוד ומהם השינויים השפתיים שמתחוללים במעבר מטקסט למבוגרים לטקסט לילדים.

את הגיליון חותם ריאיון שקיים ד"ר שי רודין עם המאיירת ליאורה גרוסמן. בשיחה זו גרוסמן מצביעה על השינויים בתפיסת האיור בספרות הילדים המקומית, ועל מקומה של המאיירת ביצירה הספרותית לילדים. בגיליון זה אנו מעמתים בין קאנון לילדים ובין יצירות חדשות יותר שטרם נכנסו לקאנון; בין קריאות ספרותיות מגוונות - פמיניסטיות, קוויריות, סטרוקטורליסטיות, ואף בין מתודות מחקריות שונות - אלו הטקסטואליות ואלו הכמותיות.

אנו תקווה שתמצאו עניין במאמרים אלה.

מערכת כתב העת

המשתתפים בגיליון לפי סדר הא"ב

מיכל איתן

מיכל איתן היא מדריכה פדגוגית באקדמית גורדון לחינוך חיפה, גנת מובילה באשכול נווה שאנן ומנהלת "גן תפוז".

ד"ר לילי גלזנר

ד"ר לילי גלזנר, חוקרת ומרצה לספרות ומדריכה פדגוגית להוראת הספרות. מלמדת במכללת סמינר הקיבוצים ובאוניברסיטת בר אילן. מחקרה עוסקים בספרות ילדים ונוער, קומיקס, מעשיות-מחודשות ותורת העיבודים, ובכלל זה: השתקפות העולם הקלאסי וימי הביניים בספרות הילדים והנוער המודרנית והעכשווית; וייצוגים של מזרחיות בספרות הישראלית.

ליאורה גרוסמן

ליאורה גרוסמן, מאיירת של למעלה ממאה ספרי ילדים, בארץ ובעולם, זוכת עיטור אנדרסן לשנת 2008 ופרס על תרומה מיוחדת לספרות הילדים הישראלית מטעם מגזין "הפנקס". חוקרת איור ישראלי מקום המדינה ועד ימינו. אוצרת תערוכת "אני מכאן" - רטרוספקטיבה של איור ישראלי מקום המדינה ועד ימינו (שהוצגה בבית אריאלה, תל-אביב, במרכז ספיר בערבה, ובשלב מקומות ברחבי העולם); תערוכת Israillustrators בשיתוף עם משרד החוץ, ותערוכת "בובה עם סדק" - שהוצגה כדי לקדם איור ישראלי צעיר. גרוסמן הקימה ועיצבה את הביתן הישראלי הרשמי ביריד ספרי הילדים בבולוניה בשנת 2016 והעמידה שלוש תערוכות יחיד. לימדה איור במגוון מסגרות אקדמיות וחוץ אקדמיות (שנקר, המכון הטכנולוגי, אסכולה-מימד, מכון מופ"ת, חממת חקאיה מיסוד מרכז הספר והספריות, בית אריאלה) והקימה את "מאיירימים" - בית הספר המקוון לאיור.

ד"ר ניצה דורי

ד"ר ניצה דורי מכהנת כראש החוג לגיל הרך במכללה האקדמית הדתית לחינוך "שאנן", חיפה. חוקרת ספרות ילדים, ספרות עם ישראל וספרות לאדינו. מחברת ספרי ילדים וחברת מערכת של כתב העת לחקר ספרות ילדים ונוער, בין השורות.

ד"ר שושי דורפברגר

ד"ר שושי דורפברגר מכהנת כראש רשות המחקר באקדמית גורדון לחינוך חיפה. מרצה בכירה המתמחה ביצירת זיכרון ולמידה, לקויות למידה והערכה מחקרית של מערכת החינוך.

ד"ר ערגה הלר

ד"ר ערגה הלר היא מרצה בכירה וראש ההתמחות בספרות עברית ובספרות ילדים במכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי ועורכת כתב העת לקסי-קיי. רוב מחקרה מתפרסמים בעברית ובאנגלית והם בתחום ספרות הפנטזיה, התרגום לעברית והתרבות העברית.

ד"ר שי רודין

ד"ר שי רודין הוא מרצה בכיר באקדמית גורדון לחינוך חיפה, עוסק במחקר ספרות ילדים ונוער וכן בחקר ספרות עברית. עורך את כתב העת ילדות: עיון ומחקר בתרבות ילדים. פרסם מאמרים שונים העוסקים בספרות ילדים מזוויות שונות - פמיניסטיות, קוויריות ופוסט-קולוניאליסטיות. מבין פרסומיו הספרים אלימויות: על ייצוגיה של האלימות בספרות העברית החדשה (רסלינג, 2012), ואל עצמה: עיונים ביצירתה של גלילה-רון-פדר-עמית (מודן, 2018).

ד"ר גליה שנברג

ד"ר גליה שנברג עוסקת במחקר ספרות עברית, השוואתית, ספרות עממית וספרות ילדים. ספרה העיבוד הספרותי מהו? ראה אור בהוצאת רסלינג בשנת 2016. בתחום ספרות הילדים בולטים מחקרה העוסקים בספרות פנטזיה ומדע בדיוני, בהופעתם של בעלי חיים בספרות הילדים וכן בקשרים שבין פולקלור לספרות ילדים.

תקצירים בעברית

מבט לרחוב: הרחוב באיור הישראלי בספרי תמונה לילדים

ערגה הלר

מאמר זה מתמקד בבחינה היסטורית-תרבותית של הייצוגים החזותיים של רחוב ועיר בספרות ובתרבות הילדים העברית, ועוסק בניתוח איורים של עיר בספרי תמונה לגיל הרך. המאמר סוקר את אופני הייצוג החזותי של הרחוב העירוני בספרות הילדים המקומית העכשווית, ובוחר לאור מורשת האיור העברית את עיצובם של הרחוב והעיר בטקסט האיורי העברי העכשווי לילדים.

מילות מפתח: איור ספרי ילדים, ספרי תמונה, ספרות אורבנית לילדים, ייצוגי רחוב באיור ובספרות לילדים

"וכמה שמביטים בה יותר": איורי ילדות בספרות ילדים ישראלית

שי רודין

במחקר המתואר במאמר זה נבחנו איורי ילדות בספרות הילדים הישראלית בין השנים 1948-2019, שחולקו לשלוש תקופות מפתח. לצורך המחקר נותחו 54 יצירות מאוירות לילדים, שבמרכזן דמות של ילדה. ממצאיו אינם תואמים את הקו המחקרי המבחין בין ספרות תש"ח, כמקדמת ייצוגים שוביניסטיים, לבין ספרות שנות ה-70 המאוחרות, כמקדמת הפצה של שדרים פמיניסטיים. לחלופין, בכל אחת משלוש התקופות ההיסטוריות הנחקרות נמצאו שדרים דו-ערכיים הנוגעים לדמות הילדה: חלק מהאיורים מקבעים הצגה סטריאוטיפית ומצמצמת שלה, בעוד אחרים מקדמים תפיסה פנורמית של דמותה, מציגים דמויות שונות ומגוונות של ילדות, מנעד רגשי רחב ומיקום דומיננטי במרחב הסובב אותן. הניתוח חושף את השפעתן של מאיירות, שמחקר ספרות הילדים לא נדרש אליהן עד כה, על אופן הבנייתן של ילדות: חלקן מאיירות ב"שני קולות" ומשלבות איורים סטריאוטיפיים לצד איורים חתרניים, ואחרות שוברות את מיתוס הילדה היפה, המסודרת והתמימה, ומציגות ילדה שוברת כללים, אפילו "רעה" לעיתים. דור המאיירות הראשון סלל את הדרך לדור השני ולדור השלישי הנוכחי; חלקן ממשיכות לדבר בשני קולות, וחלקן משמיעות קול פמיניסטי צלול.

מילות מפתח: איורים, קריאה פמיניסטית, ספרות ילדים, ייצוגי ילדות

תכנית ההדרכה המוזה באה לגן בגני חובה בישראל: בחינת האפקטיביות

של שילובה על פי דיווחי גננות

שושי דורפברגר ומיכל איתן

במחקר זה בחנו - דרך המשתנים הגשת חומרי יצירה והקמת גלריה - איך גננות המשתתפות בתכנית ההדרכה המוזה באה לגן מנחילות אמנות בהשוואה לגננות שאינן משתתפות בה. מטרת המחקר הייתה לבדוק את מידת האפקטיביות של תכנית ההדרכה שנועדה לצייד גננות בידע ובמיומנות הנחלת אמנות לגיל הרך. המוזה באה לגן היא תכנית הדרכה ארצית לקידום הוראת האמנות וצריכת תרבות בגני החובה בישראל. התכנית כוללת פיתוח מקצועי של גננת-האם והעשרת ילדי הגן באמצעות ליווי, הנחיה והדרכה. במסגרתה נערכים במהלך השנה בגני ילדים, מפגשים העוסקים באמנות. בדקנו את ההבדלים בין הגננות בשתי הקבוצות באמצעות מחקר כמותי, ולשם כך פותח שאלון הבוחר את דרכי היישום של הגננת בתכנית המוזכרת לעיל. המדגם הראשוני כלל 192 גננות-אם שעובדות בגנים ממלכתיים של משרד החינוך, מתוכן המשיכו 126 לשלב הבא. נמצאו הבדלים מובהקים בהשוואה בין גננות-אם הלוקחות חלק בתכנית ההדרכה לבין אלה שאינן לוקחות בה חלק. עוד נמצא הבדל מובהק בהשוואה בין גננות-אם הנמצאות בשלבים שונים של התכנית. המסקנה העיקרית הנובעת ממצאים אלה היא שקבוצת הגננות שעברה את תכנית ההדרכה המוזה באה לגן מעודדת יצירתיות אצל הילדים יותר מקבוצת הגננות שלא עברה אותה. לכן מומלץ להמשיך ולהפנות משאבים לתכנית זו.

מילות מפתח: תכנית אמנות בגני חובה, הדרכת גננות, הגשת חומרי יצירה, גלריה

האחווה הנשית: בין קריאה פמיניסטית לקריאה קווירית ביצירתה של

דינה דז'טלובסקי

לילי גלזר

במדף הקלאסיקה הישראלית לגיל הרך שמור לספריה של דינה דז'טלובסקי (1901-2002) מקום מיוחד. ובכל זאת, בזירת המחקר האקדמית, ובמיוחד בחקר ספרות הילדים, היא הושארה בשוליים. מכאן אפוא נגזרות שתי מטרות המאמר: להפנות זרקור ליצירתה של דינה דז'טלובסקי ולהציע קריאה חדשה בשתיים מיצירותיה, שאותן ניתן לשייך לסוגת המעשיות

ועיבוד - השיר "בני יונים שניים" שכתב לוין קיפניס בהשראת שיר הילדים הרוסי "לאדושקי לאדושקי". נזהה את המגמה האידיאולוגית שעמדה לנגד עיניו של קיפניס בתרגום השיר ובעיבודו, ונעמוד על משמעותה.

מילות מפתח: ספרות ילדים, תרגום, עיבוד, לוין קיפניס, לאדושקי לאדושקי, ירושלים, אידיאולוגיה ציונית

המחודשות. הטענה המרכזית במאמר אומרת שאף שקורפוס היצירות של דז'יטלובסקי משקף תפיסת עולם מסורתית הגמונית, הרי שהוא צופן בחובו גם חלופה מפתיעה - מודל חיים נשי, שלאור הגותה של אדריאן ריץ' אפשר לזהותו כמודל חיים פמיניסטי-קווירי. בחלקו הראשון של המאמר אציג אפוא את היוצרת, את מכלול יצירתה, את התזה של אדריאן ריץ' ואת המונח מעשייה מחודשת. חלקו השני, חלק הארי, יוקדש לעיון מעמיק ביצירותיה החתרניות של דז'יטלובסקי, על פי סדר פרסומן: מעשה בעז רעה שהפכה טובה ואגדה על עץ הפלאים.

מילות מפתח: פמיניזם, קריאה קווירית, מעשיות-מחודשות, אדריאן ריץ', תיאטרון בובות, מסע-חפש

מלאדושקי לאדושקי לבני יונים שניים: על אמנות התרגום והעיבוד של לוין קיפניס לשיר הילדים הידוע

ניצה דורי

לוין קיפניס, משורר, סופר וצייר עברי, שעסק גם בחינוך, נולד ברוסיה ועלה לארץ בשנת 1913. הוא חיבר, תרגם ועיבד לא פחות מ-1300 יצירות - שירים, סיפורים קצרים וספרים - ועל מפעלו הענק הוכתר ב-1978 לחתן פרס ישראל לספרות ילדים. במאמר זה נדון ברקע של מלאכת העיבוד והתרגום לעברית של יצירות ספרות, ובמיוחד ספרות המיועדת לילדים. העיון בסוגיה יישען על חקר מקרה של שיר הילדים הרוסי "לאדושקי לאדושקי", שתחת יד האמן של לוין קיפניס הפך שיר עברי למהדרין, "בני יונים שניים". תרגומים ועיבודים של יצירות לועזיות (בעיקר מיידיש ומרוסית) לעברית, בתחילת המאה ה-20, אך גם באמצעה, נולדו מתוך צורך של ממש, הרצון ללמד בעברית, ומתוך מחסור של ממש ביצירות ספרות כתובות עברית. עיון בלבושן העברי של היצירות מעלה שהעוסקים במלאכה - קיפניס ומתרגמים אחרים - לא הסתפקו בתרגום בלבד; בעיבודיו ובתרגומיו של קיפניס עברו היצירות התמרה: מגלות לגאולה ומהוויה רוסית להוויה ישראלית. מדובר באפיון דמויות, באפיון החי והצומח ואפילו במאכלים המוזכרים באגדות. הפריטים המקוריים שהופיעו בסיפורים ובשירי הילדים הרוסיים הומרו, על פי הצורך, בפריטים אחרים המתאימים לתרבות הישראלית ולשפתה המתהוות והמתפתחות.

במאמר זה נתמקד ביצירה אחת שנוצרה בתהליך המשלב תרגום